

Mevlid-i Fâtıma'da Elma Yiyerek Hamile Kalma Motifi*

The Motif of Conceiving by Eating an Apple in "Mawlid-i Fatima"

Nursel Uyaniker¹

*Çalışmada kullanılan yazma eser için Süleymaniye Kütüphanesi'nden verilen dijital görsellerden faydalanılmıştır.

¹Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: N.U. 0000-0002-7204-7145

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nursel Uyaniker,
Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-mail: nuyaniker34@gmail.com;
nuyaniker@marmara.edu.tr

Başvuru/Submitted: 02.10.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 19.10.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 30.10.2022

Kabul/Accepted: 23.12.2022

Atf/Citation:

Uyaniker, N. (2022). Mevlid-i Fâtıma'da elma yiyerek hamile kalma motifi. *TUDED*, 62(2), 709-727.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1183157>

ÖZET

Sıra dışı bir şekilde doğduğuna inanılan dinî kişiler, Tanrı tarafından kendilerine kutsallık atfedilen ve korunan kahramanlardır. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in kızı olan Fâtıma, Tanrı tarafından Cebrail vasıtasıyla gönderilen elma sayesinde doğumuna vesile kılınmış olağanüstü bir kişidir. Hz. Fâtıma güçlü bir kadın kahramandır ve inanişâ göre Kıyamet gününde Müslüman kadınlara şefaât edecektir. Çalışmada, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Başlıklar 05846 numarada kayıtlı, "Mevlid-i Fâtımatü'z-Zehra" başlıklı ve 6^a-10^b varakları arasında yer alan mevlit metni konu edilmiştir. Manzum "Mi'râcü'n-Nebi" başlıklı başka bir yazma eserle birlikte ciltlenmiş bu metin; Hakan Yekbaş tarafından yayınlanan ve mesnevi-hân Süleyman Memdûh'a ait "Vilâdetnâme-i Hazret-i Fâtıma" başlıklı metne büyük ölçüde benzemekle birlikte; beyit sayısı ve muhteviyatı bakımından bazı farklılıklar içermektedir. Çalışmanın sonunda yazmanın çeviriyazılı metni verilmiştir.

Çalışmanın amacı, elma sembolünü kutsal-dinî kişilik özelinde ele alarak Türk milletinin psikolojisini ve hayâl gücündeki yaratıcılığını göstermeye çalışmaktır. Hz. Fâtıma'nın doğumu ile ilgili yazılmış yazma eserden yola çıkılarak işlenen konu, metin inceleme yöntemleri, yorumsamacı bakış açısı ve muhteva, dil-anlatım/yapı, bağlam/icra, işlev başlıkları altında ele alınıp değerlendirilmiştir. Çalışma konusu bazı Ehl-i Sünnet, Şii ve Alevî kaynaklarına dayandırılarak objektif bir biçimde ele alınmıştır. Sonuç olarak ebelik mesleğinin piri kabul edilen Hz. Fâtıma'nın ve Fadime Ana kültürün, doğum ile ilgili sağaltma ve sürdürme işlevini yerine getirdiği; halkbilim açısından eşiksel bir metin olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Menkıbe, Mevlid-i Fâtıma, Miraç, sıra dışı hamilelik, elma motifi

ABSTRACT

Religious persons born in extraordinary ways are heroes who've been granted holiness and protection from God. Fatima, the daughter of the Islamic prophet Muhammad, was an extraordinary person who was conceived through an apple which God sent through Gabriel. Fatima is a strong heroine in Islam and is believed will help Muslim women on the Day of Judgment.

The study takes the mawlid text titled "Mawlid -i Fatimatü'z-Zehra", registered at the Süleymaniye Library as Manuscript Donations Number 05846 and located between pages 6^a-10^b, as its subject. This text is bound together with another manuscript in verse titled "Mi'râcü'n-Nebi". Although largely similar to the text titled "Vilâdetnâme-i Hazret-i Fatima," studied by Hakan Yekbaş and belonging to the mathnawi collection of Süleyman Memdûh, contains some differences in terms of the number and content of the couplets. The transliterated text of the manuscript is provided at the end of this study. The study aims to show the psychology of the Turkish nation and the creativity in its imagination by considering the symbol of the apple as a sacred and religious motif.

The study discusses and evaluates this subject under the headings of text analysis methods, hermeneutic perspective and content, language-expression/structure, context/execution, and function based on the work “*Mawlid -i Fatimatü'z-Zehra*”. The study objectively addresses the subject based on certain Ahl al-Sunnah, Shiite, and Alevi sources. As a result, Fatima, who is accepted as the matron of the midwifery profession, and the Mother Fatima cult are seen to fulfill the function of healing and maintaining birth, with the study evaluating the work as a liminal text in terms of folklore.

Keywords: legend, Mawlid-i Fatimatü'z-Zehra, Miraj, unusual conceiving, apple motif

EXTENDED ABSTRACT

Fatimah al-Zahra is the daughter of Muhammad and the leader of the women of paradise in the history of Islam; she is also considered an important personality in terms of folklore who led to the formation of the *Ana Fatma* [Mother Fatimah] cult and the matron of midwifery.

Mawlid is an Arabic word meaning “birth of a child.” The birth of the youngest child of the Islamic prophet Muhammad in combination with the apple motif has been seen as a blessing from God. This study aims to consider and evaluate Fatimah’s extraordinary conception as an example of a type of mawlid.

The study will examine and translate the text “*Mawlid-i Fatimatü'z-Zehra*”, date of writing and author are unknown. The manuscript is registered at Süleymaniye Library under Manuscript Donations Number 05846 and consists of four-and-a-half sheets containing 95 couplets. This text bears a great deal of similarities to the mawlid text “*Viladetnâme-i Hazret-i Fatima*” written by Süleyman Memduh in the 19th century. Differences also occur between the texts in question in terms of language and expression, structure, context and execution. The manuscript from Süleyman Memduh consists of only 83 couplets and was studied by Hakan Yekbaş. Yekbaş identified four mawlid texts written for Fatima in his book; however, the text that constitutes the subject of the current study is not among these four mawlid texts. One would not be wrong to think that many more mawlid texts exist among the manuscripts containing religious stories that are small in volume in terms of the number of leaves.

The introductory part of the text respectively gives praise to the Ahl al-Bayt and the four caliphs as well as an Arabic praise written for Fatimah. The second part of the text explains the prenatal events of Fatima, explaining how Khadijah had become pregnant through an apple brought from heaven, as well as some of the accompanying miracles that were seen. After listing Fatima’s family and characteristics, the third section discusses her birth. After a passage involving a slight digression, the fourth section concludes with Arabic praise about Fatima, the prayer for the Ahl al-Bayt and the twelve imams, as well as blessings of peace for Fatima.

Collecting religious texts that have been written for the purpose of being read and told among the public under four headings (i.e., language and expression/structure, content, context/execution, and functions of the text) and evaluating them are important in terms of folk literature.

Fatima has the characteristics of a strong heroine and attracts attention for many reasons such as being the child of distinguished parents, enduring pain, being a useful person to society,

and being an exemplary model for women through her roles of mother and wife. However, her life did not exactly coincide with the life of a hero in an epic. Her hagiographic life has changed her mission. Two of the most important functions of Fatima that are known to society are her healing and sustaining. Fatima is women's greatest assistant during childbirth and the addressee of midwifery procedures. The cult of *Ana Fatma* is an extension of the cult of *Umay Ana* in pre-Islamic Turkish beliefs.

The narrative element has been instrumental with regard to her extraordinary birth but has also been symbolized by different fruits in the texts; this narrative element formed into oral folk narratives and with time was put down in writing. Although the apple symbol is associated with her birth in the text, it did not give Fatimah any extraordinary qualities. This is because Fatima was already an important person as the daughter of the Islamic prophet; still, because of Fatima, the apple has been legitimized as a sacred motif. In Europe, Jesus is believed to have collected himself the sins of the world symbolically after his birth, thus enabling humankind to return to its state of innocence before their fall into the world. Similarly, the use of the apple symbol in the birth of Fatima purges the Adam and Eve narrative, beginning anew sacred time and ensuring the cosmos. Thanks to this text, the apple in the story that had caused the expulsion of Adam and Eve from heaven no longer remained a forbidden fruit.

Mawlıds about Fatimah being recited in a special way in a community in Medina, as well as the expression of "Let it be by the hand of our Mother Fatma, not mine" used by midwives during births in Anatolia show the diversity and prevalence of practices among people. As a result, the contexts of spelling and pronunciation are also necessary beyond seeing the written mawlıd texts as just text. In line with this, the Fatima text addressed here evokes a ritual whose myth has disappeared.

GİRİŞ

Hız. Fâtıma, İslam tarihindeki en önemli dinî kişilerden birisidir. Fâtıma'nın hayatı hakkında bilgiler bulunmakla birlikte, inanç noktasındaki mezhep farklılıkları nedeniyle pek çok ihtilafli noktayı bünyesinde barındırır. Bu sebeple Fâtıma'nın hayatı hakkında, tarihi gerçekliğin nerede bitip menkıbevi hayatının nerede başladığını tespit etmek oldukça zor görünmektedir. Fâtıma'nın doğumu, evlenmesi ve vefatı bahsedilen ihtilafli noktaların kaynağını oluşturan ana başlıklardır. Ancak insan muhayyilesi anlatı kahramanını tarihi gerçeklerle uyum veyahut da uyumsuzluk gösterdiğine bakmaksızın kurgular.

Bu çalışmada Hz. Fâtıma'nın doğumu, çeviriyazısı verilen metinden hareketle; öncesi, sırası ve sonrası ile ele alınmıştır. Fâtıma'nın doğumunda önemli bir sembol olan elma ile anlatılmak istenilen, gösterilen unsurlar değerlendirilmiştir.

Kahramanın doğuşunda elma motifinin değışkenliği, yayılımı ve dağılımı konusunda mitlere kaynaklık eden başlıkların bir kısmının Hindistan ile Tevrat menşeleri altında toplandığı görülür. Bunun yanında insan psikolojisinin önemli olduğu ve insan aklının çağrışımlar yoluyla yeni içerikler ürettiği de bilinen bir gerçekliktir (Rank, 2016, s. 10-12, 14).

Elma, kahramana olağanüstü güç kazandıran bir meyvedir. Hz. Fâtıma, Allah tarafından verilen ve doğumuna vesile olan elma ile sıradan bir kişilik olmaktan çıkar. Alevi-Bektaşî şiirinde on sekiz bin ilmin nuru olarak ifade edilen elma (Aslanoğlu, 1984, s. 56), Hz. Fâtıma'nın gizli ilimlere vâkıf, seçilmiş, dinî bir kişilik olduğunu gösterir. Alevi-Bektaşî geleneğinde elma, Cebrail tarafından Hz. Ali'ye cennetten getirildiğine inanılan kutsal bir meyvedir (Daşdemir, 2015, s. 83). Alevilerde elma motifi farklı anlatıların, inanış ve uygulamaların önemli bir malzemesi konumundadır. Cebrail'in cennetten elma-nar-ayva getirdiği, Hz. Muhammed'in torunlarına bu meyveleri verirken yemeden önce bir parçasını saklamalarını söylediği anlatılır. Buna göre, Fâtıma öldüğü zaman narın, Ali şehit edildiğinde ayvanın, Hüseyin şehit düştüğünde de elmanın saklanan parçaları kaybolur. Hz. Hüseyin'in türbesinin bu sebepten elma koktuğuna inanılır (Güngör, 1987, s. 249; Gökbel, 2019, s. 271). Alevi-Bektaşî şiirinde Hz. Fâtıma, Hz. Ali'nin azatlı kölesi Kamber, Hz. Ali'nin atı Döldül ve kılıcı Zülfikar elma ile ilişkilendirilmiştir. Elmanın eti Hz. Fâtıma, kabuğu Kamber, çekirdeği Döldül ve Zülfikar'dır:

Elmasın, elmasın misk ile amber
Kokuna birikir cümle peygamber
Etin Fatma ana, kabuđun Kamber
Ali'ye tercüman gelen elmalar

Pir Sultan Abdal'im vahdettir vahdet
Çiğidinden oldu Döldül gibi at
Bir adın Seyfullah, okunur ayet
Ali'ye tercüman gelen elmalar (Gökbel, 2019, s. 270-271)

Elmanın doğurganlıkta önemli olan östrojen hormonunu arttırdığı bilinmektedir (URL-1). Anadolu’da doğumu kolaylaştırmak için hamile kadın tarafından içilen ve adına “Fatma Ana Eli Otu” denilen bir bitki bulunmaktadır (Üçer, 1976, s. 151). Bu şekilde doğum-Hz. Fâtıma ilgisinin Türk tasavvurunda çeşitli vesilelerle kurulduğu, kadınlarla ilgili inaniş ve uygulamalarda baş rolde olduğu görülmektedir.

Türk kültüründe elma dışında zürriyetin sembolü olarak kullanılan nar, incir, üzüm vb. gibi meyveler vardır. Cennet meyveleri olarak geçen bu meyveler, Hz. Ali’nin doğumuyla ilgili metinlerde de konu edilmiştir. Hz. Ali ve Hz. Fâtıma mevlitleri üzerinde çalışan Hakan Yekbaş, Ca’feri mevlidinde Misrim adındaki bir evliyanın Ebu Talip’e cennetten nar, üzüm, incir meyvelerini getirdiğini belirtmiştir. Bu meyvelerden yiyen Ebu Talip’in eşi Fâtıma binti Es’ad, Hz. Ali’ye hamile kalmıştır (Yekbaş, 2012, s. 49-50). Hz. Ali mevlitlerini konu edinen metinlerde cennet meyveleri, derviş, olağanüstü olaylar vb. mucizevi doğumun hazırlayıcısı motiflerdendir. Dolayısıyla Hz. Ali ve Fâtıma mevlitleri, sıra dışı doğuma vesile olan cennet meyvesi motifleri bakımından büyük oranda benzerlik göstermektedir.

1. Mevlid-i Fâtıma’nın Özellikleri

Hz. Ali ve Hz. Fâtıma mevlitleri üzerinde en kapsamlı çalışmayı yapan Hakan Yekbaş, Hz. Fâtıma hakkında dört mevlit metninin telif edildiğini bildirmiştir (Yekbaş, 2012, s. 317). Yekbaş, Türk edebiyatında Hz. Fâtıma mevlitlerinin ilk defa XV. yüzyılda Abdî tarafından kaleme alındığını ve bu metnin 964 beyitle en hacimli metin olduğunu kaydetmiştir (Yekbaş, 2012, s. 317). Yekbaş, kitabında Süleyman Memdûh’a ait biri yazma diğerleri matbu olan ve müstakil olarak yayımlanmamış, toplam üç nüshadan bahseder (Yekbaş, 2012, s. 321). Ancak bahsedilen bu nüshalar arasında, üzerinde çalışılan mevlit metni yer almamaktadır. Varak sayısı açısından pek hacimli olmayan mevlitlerin, gelenek olduğu üzere dinî hikâyeler başlığı altında toplanması nedeniyle yazma eserler arasında daha çok müstensah nüshanın çıkma ihtimali bulunmaktadır.

Üzerinde çalışılan, müellifi/müstensihi ve yazılış tarihi belli olmayan, “Mevlid-i Fâtımatü’z-Zehra” başlıklı metin; Süleyman Memdûh (XIX.-XX. Yüzyıl) tarafından, “Vilâdetnâme-i Hazret-i Fâtıma” başlığıyla 20 Ekim 1899 tarihinde kaleme alınan metinle büyük oranda benzerdir. Muhammed Es’ad Erbilî’nin 1909 tarihinde yazmış olduğu, “Hz. Fâtıma Mevlidi” ise Süleyman Memdûh’un mevlit metni ile benzerlik göstermektedir¹.

Ele alınan metinle, Süleyman Memdûh’un metni arasında birtakım benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır. Bunları şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

- Tarafımızca üzerinde çalışılan ve Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma başışlar 5846

1 Es’ad Erbilî tarafından kaleme alınan “Mevlid-i Şerif-i Hazret-i Fâtımatü’z-Zehrâ Radiya’llâhu Te’âlâ ‘anha” başlıklı yazma eser, Necdet Şengün tarafından neşredilmiş olup Süleyman Çelebi’nin “Vesiletü’n-Necât” isimli eseri ile şekil ve muhteva yönünden karşılaştırılmıştır. Şengün tarafından yayınlanan sözkonusu çalışmada Hz. Fâtıma mevlidi 74 beyitten müteşekkildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Şengün, 2008, s. 419-438).

demirbaş numarada kayıtlı metnin yazanı ve yazılış tarihi bilinmemektedir. Buna karşılık Süleyman Memdûh tarafından kaleme alınan metin, 20 Ekim 1899 tarihli (Yekbaş, 2012, s. 432).

- Her iki metin de mesnevi nazım şekliyle ve aruzun *Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün* kalıbıyla yazılmıştır.
- Her iki eserin özellikle giriş bölümü, Süleyman Çelebi'nin, "Vesiletü'n-Necat" isimli eseriyle büyük oranda benzerdir.
- İki metnin muhtevası büyük ölçüde benzerlik taşımakla birlikte; kimi beyitlerin yerleri değişmiş (örneğin 14. ve 15. beyitler), kimi beyitler yazılmamış (örneğin 76. ve 77. beyitler), bazı beyitlerde de farklı kelimeler (örneğin mevlid yerine togumın; müddet yerine vakti vb.) kullanılmıştır. Bununla birlikte üzerinde çalışılan metindeki Arapça methiyeler, Süleyman Memdûh'un eserinde yer almamaktadır.
- Bu çalışmanın konusunu oluşturan metin, toplam 95 beyittir. XIX. Yüzyılda Süleyman Memdûh tarafından yazılan mevlit metni ise 83 beyitten müteşekkildir. Beyit sayılarındaki farklılık, ele alınan metindeki Arapça bölümler dolayısıyla.

Üzerinde çalışılan ve dört buçuk varaktan oluşan Mevlid-i Fâtıma, mevlit türündeki genel girişlerde olduğu gibi tevhid, münacat ve na't bölümleriyle başlamaktadır. Yazma eserde anlatılan olayı dört bölümde ele almak mümkündür: Bunlar giriş, doğum öncesi mucizeler, doğum sırasında yaşananlar ve bitiriş-dua bölümleridir. Metnin giriş bölümünde Ehl-i Beyt'e ve sırasıyla dört halifeye övgüde bulunulmuş, Hz. Fâtıma'ya Arapça bir methiye yazılmıştır. Arasözden sonraki ikinci bölümde Fâtıma'nın doğum öncesi olayları aktarılmıştır. Bu bölümde cennetten getirilen elma ile Hz. Hatice'nin hamile kalması ve doğum öncesi görülen bazı mucizeler yer almıştır. Üçüncü bölümde Hz. Fâtıma'nın künyesi ve özellikleri sıralandıktan sonra doğumu anlatılmıştır. Dördüncü bölümde arasözle geçişten sonra Hz. Fâtıma ile ilgili Arapça methiye, Ehl-i Beyt'e ve on iki imama dua, Hz. Fâtıma'ya salatü selamla bitirilmiştir.

Araştırmacılar tarafından "halk tipi" olarak nitelendirilen manzum metinleri, özellikle divan edebiyatındaki "Mesnevi" türünden ayırmak için halkbilimi bakış açısıyla ele almak gereklidir. Bu bağlamda dinî hikâyeleri; metnin dil ve anlatımı/yapısı, muhtevası, bağlamı/icrası ve işlevleri olarak dört başlık altında toplamak ve halk edebiyatı açısından değerlendirmek mühimdir.

a. Muhteva: Yazma eserin konusu Hz. Fâtıma'nın doğumudur. Doğum mucizesi şu şekilde anlatılmıştır: Hz. Muhammed bir gün ansızın cenneti hatırlar ve buradaki cennet meyvelerini bir kez daha görebilmeyi içinden geçirerek Allah'tan temenni eder. Peygamber bu hayali düşünürken Cebrail elinde iki adet şeker gibi elma ile çıkagelir. Cebrail: "Ey alemlerin övüncü Muhammed, alemleri yaratan Allah, kudret ve ihsanını göstererek sana bunları gönderdi" dedikten sonra Allah'ın buyruğunu iletir: "Bundan hem kendisi hem de eşi yesin". Böylece Allah, onlara nesillerinin devamını sağlayacak Hz. Fâtıma'yı nasip edecektir. Bundan sonra

yaşananlar metinde çok hızlı geçilmiş, Hz. Hatice'nin, Fâtıma'nın nuruna hamile olduğu ve doğum vaktinin yaklaştığı ifade edilmiştir. Hz. Hatice'nin hamile iken Fâtıma'nın kendisi ile konuştuğu ve ona moral verdiği aktarılmıştır. Fâtıma doğduğunda onun nuru ile dünya aydınlanmıştır. Yeni doğan Fâtıma'nın isimleri/künyeleri, özellikleri ve dolayısıyla önemi aktarılmıştır. Peygamberin kızı Fâtıma Zehra Betül, Hz. Hasan ile Hüseyin'in anneleri, kıyamette Müslüman hanımlara şefaahat edecek hatun kişidir. Peygamber ne zaman cennet kokusunu özlese Fâtıma'ya sarılır, ona hürmette bulunur, o geldiğinde ayağa kalkar sarılırdı, denmektedir. Metinde Fâtıma'nın doğum tarihi de açıklanmış, peygambere ve kızı Fâtımatü'z-Zehra'ya salatü selam gönderilerek Arapça methiye kısmına geçilmiştir. Son bölümde müstensih, on iki imamın tek tek adlarını zikretmiş, İslam askerlerine dua etmiş, Kıyamet günü zümre-i Haydar ile haşredilmeyi, fırka-i Naci yolundan gitmeyi, cehennem ateşinden kurtulmayı ve cennette Hz. Fâtıma'ya komşu olmayı niyaz eylemiştir. Metin, Hz. Fâtıma ile onun nesline dua ve selamla bitirilmiştir.

b. Dil ve anlatım/Yapı: Anlatı sırasında dinleyicilere bilgi vermek, dikkati bir yerde toplamak ve olayları, dolayısıyla konuyu değiştirmek gibi işlevleri bulunan arasözler, metnin bağlamı açısından önemlidirler. Arasözler metinde üç yerde geçmektedir. Bunlar giriş bölümüyle ikinci bölümü; üçüncü bölümle de dördüncü bölümü birbirine bağlamaktadır. Giriş ile ikinci bölüm arasında Arapça kısa bir şiir bulunduğu için arasözler metnin başında ve sonunda iki defa yer almaktadır:

*“Tâ ki tuysun cân-ı cinândan rayiha
Pençe-i âl-i abâ'ya Fatiha” (7^a/12)*

*“İşte âgâz eylerim ben matlaba
Vir kulak cândan hemân sen matlaba” (7^b/7)*

Üçüncü bölümden sonra bulunan Arapça şiirden önce de arasöz vardır:

*“Ey diyeyin biz rûh-ı peygambere salât
Hazret-i Zehrâ'ya da gönder salât” (9^a/7)*

Hz. Fâtıma'nın doğumunun anlatıldığı metinde, Arapça methiyeler yer almaktadır. Bu kısımların metne eklenmiş olması birkaç sebebe dayandırılabilir. Bunlardan ilki metne kutsallık katmak, diğeri ise müstensihin medrese eğitimi görmüş olabileceğidir. Ancak en önemli sebep, mevlidin Medine şehrinde merasimle okunmak âdeti dolayısıyladır. Ziya Şakir, Hz. Fâtıma mevlidinin Medine şehrinde, her Rebiyülâhîr ayının on ikinci gecesi, cemiyet önünde ve özel bir merasimle okunduğunu kaydetmiştir (1958, s. 5). Bu sebeple metindeki methiye kısımları, Arapça bir eserden kopya edilmiş olmalıdır.

Yazma eserin cetvelleri koyu kırmızı ve yeşil mürekkeple çekilmiş, yazıları koyu siyah mürekkeple yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, etrafı yeşil çiçek motifleriyle bezenmiştir. Metnin sonunda, varak numarası 10^b'de Kur'ân-ı Kerim'deki Şûra sûresinin 19-23.

âyetleri yazılmıştır. Nesih hatla yazılmış metin, genellikle harekesizdir. Sayfa sonlarında takip kelimesi bulunmaktadır. Eser, Fâtıma'nın doğumunu ön plana alan ve okunmak/anlatılmak üzere kaleme alınmış bir metindir. Dili, Türk dili ve üslûbunun yanında; Arapça ve Farsça tamlamaların da kullanıldığı orta süslü bir anlatıma sahiptir.

c. Bağlam/İcra: İslam peygamberi Hz. Muhammed başta olmak üzere, Ehl-i Beyt'in, dört halifenin, kutsal diğer kişilerin doğum yeri ve zamanı hakkında yazılan mevlit türü, halk arasında ibadet veçhiyle dinlenilmektedir. Fâtıma mevlitlerinin doğum öncesi hamilelik meselesi ile başlaması, sıra dışı hayat hikâyesine sahip kahramanın aynı zamanda Tanrı tarafından bir amaçla dünyaya gönderilmiş olduğunu göstermektedir. Ancak bu bölüm anlatıcılar tarafından kurgulanmıştır. Anlatıcılara göre elma ile sembolize edilen gerçeklik bilinçaltında yatan neslin devamlılığı konusudur. Burada Hz. Fâtıma aracılığıyla Hz. Muhammed'in soyunun devamlılığı ele alınmış ve Türk insanının kahramanla kendini özdeşleştirdiği psikolojisi açığa çıkarılmıştır. Hz. Muhammed böylece Türk düşünce yapısına ve kolektif kişilik özelliklerine uygun bir kahramana dönüştürülmüştür.

d. İşlev: Halk tipi manzum-mensur, kısa metinler kutsal kabul edilmekle birlikte; genellikle anlatılmak/okunmak amacıyla kaleme alınmışlardır. Üzerinde çalışılan ve konu edilen mevlit metni manzum, kısa bir metindir. Halk tipi metinler bu şekilde az sözle çok şeyi, net bir şekilde ifade etmeyi düstur edinirler. Bu amaçla yazma eserlerde, “mevlit hikâyeleri” genel başlığı altında; dâsitân, hikâyât, kıssa, mi'rac-ı nebi vb. gibi manzum, kısa metinlerin toplandığı görülür.

Söz konusu edilen metin, halka İslami bilgileri aktarmak, din büyüklerinin hayat hikâyelerini anlatarak örnek Müslüman kadın modeli sunmak maksatlarıyla yazılan, çoğaltılan, okunan veyahut da anlatılan bir metindir. Dinî metinlerin telif, tercüme ve adaptasyon yoluyla bu kadar çok yayılmasının sebebinin büyük oranda halkın tevecçüğü olduğunu söylemek doğru gözükmemektedir. Bu tip metinler, (destanlarda olduğu gibi) okunduklarında/anlatıldıklarında ideal ilk zamana, yani kozmosa götürmekte ve kutsalı hatırlatmaktadır. Ele alınan Hz. Fâtıma mevlidinin de bu anlatıların İslamiyet'le olan ilgisinden ziyade; mitolojik bir anlam taşıdığı ve mit-rit ilişkisini gösteren işlevlere sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Hz. Fâtıma'nın Doğum Menkıbeleri ve Elma Motifi

Yaratılış sıralarından bir tanesi de yaratılmışların devamlılığı meselesidir. İnsan nesli, bu nedenle çocuk sahibi olmayı ve topluma yararlı evlatlar yetiştirmeyi arzular. Hz. Muhammed ile Hz. Hatice'nin evlat sahibi olmak istemesinin sebepleri arasında en önemli olanı muhtemelen insanoğlunun kurtuluşu için gördükleri Allah'a imanın yaygınlaştırılmasıdır. Hz. Hatice bu uğurda peygambere yardım edecek ve çaba gösterecek bir çocuğunun olmasını istemiş olmalıdır. Arap toplumunda kız çocuklarına değer verilmeyişi nedeniyle neslin devamı olarak erkek çocuklar görülmekte ve baba, doğan ilk erkek çocuğunun adıyla çağırılmaktadır. Bu nedenle Hz. Muhammed, doğan ilk erkek çocuğu olan Abdullah ile künyelenmiştir. Ancak peygamber hayattayken Abdullah ve/veyahut Kasım isimli erkek çocuklarının ölümü nedeniyle müşrikler

onu “ebter” yani “soyu kesik” olarak çağırılmışlardır². Bunun üzerine Allah, Kevser suresini indirmiş ve kız çocuklarını değersiz gören tüm toplumlara büyük bir mesaj iletmıştır. Neticede peygamberin nesli en küçük kız çocuğu olan Fâtıma ile devam etmiştir. Aşk meyvesi, sevgi ve dostluğun sembolü olarak değerlendirilen elma, Hz. Fâtıma’nın doğumu öncesinde rol oynayarak yeni doğacak çocuğun sevgi gücü ile dünyayı şereflendirdiğinin bir göstergesidir.

Mitolojik ve geleneksel düşüncede elma, küresel şekli nedeniyle kozmosun simgesi olarak işlev görür; bu nedenle birçok imparator ve kral asalarıyla birlikte bir “imparatorluk elması” taşımaktadır. Buna karşın Barok sanatında ölümün iskeleti, elinde genellikle bir elma tutarak resmedilir. Bunun anlamı ilk günahın bedelinin ölüm olduğudur (Biedermann, 1992, s. 17). Günah-elma ilgisi inanışlarda ve uygulamalarda kendisini göstermektedir. Avrupa’da Hz. İsa’nın doğumunun gösterildiği resimlerde, onun bir elmaya uzandığı ve böylece sembolik olarak dünyanın günahlarını üzerine aldığı anlatılmak istenir. Bu doğrultuda Noel ağacındaki elmalar, Hz. İsa’nın doğumuyla insanoğlunun dünyaya düşüşten önceki masumiyet durumuna geri dönüşünü sembolize etmektedir (Biedermann, 1992, s. 16). Benzer şekilde Hz. Fâtıma’nın doğumunda kullanılan elma sembolü de Hz. Âdem-Havva anlatılarını temize çekmekte, kutsal zamanı yeniden başlatmakta ve kozmosu sağlamaktadır.

Destan kahramanının seçkin anne-babanın çocuğu olması, doğum öncesi, sırası ve sonrasında yaşanan olağanüstülükler genel bir taslak oluşturmaktadır. Hz. Fâtıma da seçilmiş kişilerin çocuğu ve Tanrının bir armağanı olarak dünyaya gelmiştir. Mevlit metinleri genel olarak değerlendirildiğinde doğum öncesi Miraç’ta başlatılan, doğum sırasında cennet hanımlarının ve meleklerin yardımı eşliğinde dünyaya teşrif eden Hz. Fâtıma, yaşamı boyunca örnek alınmış, öldükten sonra da Kıyamet günü Hz. Muhammed’le birlikte Müslüman kadınlara şefaate edecek olağanüstü bir kişidir. Ancak yaşamı, destan kahramanının yaşamından ayrılır. Anlatının nerede gerçek kesitten, nerede hayal gücünden beslendiğini ve arkasında yatan psikolojiyi görmek gerekmektedir. Bu psikolojiye göre Hz. Fâtıma’yı yücelten ve onun gücünü gösteren en önemli özelliği “anne” oluşudur. Fâtıma’nın Kerbelâ ile ilgili metinlerde karalar bağladığı, bedenlen bu dünyada olmasa da ruhen çocuklarını takip eden ölümsüz bir anne olarak yer aldığı görülür (Güngör, 1987, s. 221, 241, 242-243, 249, 305). Sözel kültür ürünlerinde Hz. Fâtıma’nın hayattayken çocuklarının şehadetine dair kuşku duyması ve vefatından önce onları koruması için Hz. Ali’ye emanet etmesi evlat acısını yüreğinde hissedilen, ancak bu acıya katlanmasını bilen güçlü bir kadın kahramana ait vasıflardır (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2, vr.117b/3-4). Üzerinde çalışılan metinde Hz. Fâtıma’nın doğum ile ilişkilendirilerek anlatılması, geleneksel kültürde ebelik mesleğinin piri olarak kabul edilen Fatma Ana’yı da hatıra getirmektedir.

Elma, Türk kültüründe önemli bir yeri olduğu yapılmış çalışmalarla da anlaşılan maddi ve manevi kültür unsurlarındandır. Elma ile ilgili pek çok işlevin yanında özellikle dört başlığın öne çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlar; 1. Sağlık ve sağaltma, 2. Hayat çemberi/doğum-eylenme-ölüm, 3. İnanç, 4. İmtihanlar ve testler.

2 Bilgi için bkz. (İbnü’l-Esir, 1997, thk. Halil Me’mun Şiha, C. 5, s. 364-369).

Hız. Fâtıma-elma ilgisi kâinat yaratılmadan önce, Hız. Âdem-Havva yaratılış anlatılarında³, Mıraç ve cennet ile ilgili olarak ele alınmıştır⁴. Anlatılarda elma, Cebrail tarafından verilmiş bir veya iki, bazen de bir elmanın yarısı veyahut da dört eşit parçaya bölünmesiyle ilişkilendirilerek aktarılmıştır (Cemiloğlu, 1999, s. 127-128).

Elma motifinin “çocuksuzluk” ile ilişkilendirildiği halk anlatılarında bu sıkıntıyı çekenlerin çoğu zaman padişah gibi asilzâdeler olduğu anlatılır (Cemiloğlu, 1999, s. 113). Mevlitte de dinî bir kişilik olan Hız. Muhammed ile Hız. Hatice İslam dininin en önemli isimleridir. Ancak burada çocuksuzluk söz konusu değildir, çünkü peygamberin Hız. Hatice'den, Fâtıma doğmadan önce ikisi erkek, üçü kız olmak üzere beş çocuğu daha dünyaya gelmiştir. Bununla birlikte Türk mitolojisinde çocukların ve kadınların koruyucusu olan Umay Ana kültürünün Fadime Ana kültüne dönüştürülmesi, İslamleştirilmesinin bir örneğidir. İnsanoğlunun dünyaya gelme mucizesinin işlendiği metinde, doğum sırasında kadın hem Hız. Hatice'ye, hem de Hız. Fâtıma'ya dönüştürülür.

Hız. Fâtıma'nın doğumunu anlatan ve elma ile ilişkilendirilen menkıbeler, çalışmaya konu edilen metin özelinde, doğum öncesi-sırası-sonrası olmak üzere üç bölüm halinde ele alınmıştır. Seçilmiş dinî bir kişinin mucizevi doğumunda elma sembolünün anlamı da böylelikle gösterilmiştir.

Fâtıma'nın doğum öncesi: Metin, Hız. Muhammed'in bir gün cenneti hatırlayıp oradaki meyveleri anmasıyla başlar. Tam o sırada Cebrail, elinde şeker gibi tatlı iki elma ile çıkarılır. Buradan mucizevi elmanın özelliği olarak cennetten getirilişi, kokusu, şeker gibi tatlı oluşu ve iki adet olduğu anlaşılmaktadır. Elmanın yenilişi ile ilgili düstur da belirtilmiştir: Elmalar, Allah'ın tembihi ile eşler tarafından ayrı ayrı yenilir.

3 Fuzûlî'nin eseri Hadikatü's-Süedâ'da Hız. Fâtıma'nın menkıbelerinden bahsedilmektedir. Fâtıma yaratılmadan önce, Hız. Âdem ile Havva zamanında, onun yüzünün güzelliğine dair mitolojik kökenli bir anlatı da bulunmaktadır. Buna göre Hız. Âdem, Havva'nın yüzüne bakıp “Allah seninkinden daha güzel bir yüz yaratmış mıdır?” diye sorduğunda, Cebrail'e Allah tarafından şöyle hükümlenmişti: “Âdem'e cenneti göster”. Âdem, cennete ayak bastığında yüksek mertebede, değerli taşlarla süslü bir elbise giyen ve güzelliğinden cenneti aydınlatan, yavaş yavaş letafetine meleklerin hayran kaldığı, başında taç, kulakları küpeli bir kimse gördü. Âdem şaşırıp dedi ki: “Ey Cebrail, bu ne güzelliğindir ki seyretmek hayret vericidir”. Cebrail dedi ki: “Bu Fâtıma-i Zehra'dır. Muhammed Mustafa'nın kızıdır. Başındaki parlak taç, eşi Hız. Ali'dendir. Bu kulağındaki küpelere birisi Hız. Hasan, diğeri de Kerbela toprağındaki Hız. Hüseyin'dir. Âdem dedi ki: “Ey Cebrail, bunlar ne zaman yaratıldılar?” Cebrail dedi ki: “Ey Âdem, bunlar her yüzüne senden geleceklerdir. Ancak yaratılışları senden dört bin yıl sonradır” (Güngör, 1987, s. 147-148). Benzer anlatı için bkz. (Vaktidolu, 2011, s. 14).

4 Firuzabadi, Suyûti'nin “Durrü'l-Mensur” isimli eserinde Hız. Ayşe'den nakledilen şu bilgiye yer verir: Hız. Muhammed, Mıraç'a götürüldüğünde cennette, yaprakları beyaz ve güzel kokulu bir ağacın meyvesinden yemiş. Bu meyve peygamberin sülbünde nutfeye dönüşmüştür. Peygamber yeryüzüne döndüğünde Hız. Hatice ile birleştiğini ve onun Fâtıma'ya hamile kaldığını ifade etmiştir (Firuzabadi, 1996, s. 9). Mıraç hadisesinin yaşandığı gün, cennette yenilen meyve ufak tefek anlatı farklılıklarıyla başka eserlerde de belirtilmiştir (Hakim, 1968, C. 3, s. 156). Bazı Alevi rivayetlerinde de Mıraç'ta Hız. Muhammed'e süt, bal ve elma verildiğine inanılır (Önal, 2021, s. 102). Mıraç'ta peygambere verilen elma ile Fâtıma'nın doğumu böylelikle ilişkilendirilmiş olup efsaneyle gerçek bağdaştırılmıştır. Ancak bu anlatılardan hareketle Hız. Fâtıma'nın Mıraç'tan sonra dünyaya gelmesinin mümkün olamayacağı, dolayısıyla bu anlatıların gerçeğe uymadığını ifade eden değerlendirmeler de yapılmıştır. Bu görüşlere göre Mıraç hadisesi, Hız. Hatice'nin vefat ettiği ve hüzün yılı olarak anlandırılan yıldan sonra meydana gelmiştir ve bu sebepten Fâtıma'nın doğumu mümkün olamaz (Baş, 2010, s. 27-28).

Allah'ın emrini ileten Cebrail'in getirdiği elmalar sayesinde hamile kalma zamanı, elmaların yendiği günün gecesinde çiftlerin birlikte olması ile mümkün olmuştur⁵. Hayırlı evlat sahibi olmanın gerekçesi böylece ilahi emirle dinî bir temele oturtulmuştur. Hamilelik süresi ise metinde, “vakit tamam olduğunda” diye net bir süre belirtilmeden söylenmekte, okuyanın ve dinleyenin bunu anladığı varsayılarak geçirilmektedir. Doğacak bebeğin cinsiyeti ve doğum müjdesiyle ilgili herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır.

Allah'ın bu ikramı neticesinde seçkin eşlere Hz. Fâtıma'nın dünyaya teşrifi nasip olmuştur (vr. 7^b-8^a). Stith Thompson, “Motif Index of Folk Literature” isimli eserinde, elma yiyerek hamile kalma motifine T511.1.1. numarada yer vermektedir. Thompson bu motifin Hindistan, İrlanda ve İzlanda anlatılarında da görüldüğünü kaydetmiştir (1955-1958, C. 5, s. 391).

Cennetten getirilen elma ile anne karnına düşmek, sıra dışı bir olaydır ve Hz. Fâtıma'nın diğer insanlardan farklı yaratılış özelliklerini vurgular. Hz. Fâtıma anne karnındayken birtakım mucizeler gösterir. Örneğin müşrikler, Hz. Muhammed'den bir mucize göstermesini istemişler, bu olay dolayısıyla Hz. Hatice peygambere inanmadıkları için müteessir olmuştur. Ancak henüz anne karnında olan Fâtıma, annesine seslenerek ona üzülmemesini, Allah'ın babası ile birlikte olduğunu bildirmiştir (vr. 8^a-8^b). Hz. Fâtıma'nın doğmadan önce, henüz anne karnındayken konuşması, beşikteyken konuşan Hz. İsa ile karşılaştırılmış ve ondan üstün tutulmuştur.

Meclisî, “Biharü'l-Envar” isimli eserinde Fâtıma'nın doğumunu anlatmış, ancak burada elmanın yerini cennet yemeği almıştır: Bir gün Hz. Muhammed, Ebtah isimli yerde otururken Cebrail ilahi bir emir getirmiş, kırk gün Hz. Hatice'den uzaklaşarak ibadetle meşgul olmasını iletmiştir. Gündüzleri oruç tutup geceleri ibadetle geçiren peygamber, kırk gün tamam olunca Allah'ın meleği cennetten bir yemek getirmiştir. Hz. Muhammed, cennetten getirilen yemeği yedikten sonra ibadete hazırlanırken Cebrail tekrar gelerek müstehab namazdan vazgeçmesini Hatice'nin evine doğru gitmesini ve Allah'ın onun sulbünden tertemiz evlatlar yaratacağını müjdelemiştir (Meclisî, 1983, C. 16, s. 78-80). Bu menkıbede geçen kırk günlük tamamlanma süresi, üzerinde çalışılan metinde, muhtemelen hacminin kısa olması sebebiyle söz konusu edilmemiştir.

Müstedrekü's-Sahihayn'da verilen bilgide elmanın yerini ayva almıştır: “Miraç'a götürüldüğüm gece, Cebrail bir cennet ayvasını bana getirdi. Ben onu yedim ve Hatice, Fâtıma'ya hamile oldu. Bu yüzden cennet kokusunu özlediğimde Fâtıma'nın boynunu kokluyorum” (Hakim, 1968, C. 3, s. 156). Burada Hz. Fâtıma'nın doğumunun peygamberin Miraç hadisesinden sonra gerçekleştiğinin belirtilmesi dikkat çekicidir⁶.

5 Mevlid-i Fâtıma metinlerinde cennetten getirilen meyve ya da yemeğin çoğu zaman Cebrail vasıtasıyla indirildiği belirtilmekle beraber; bazı varyantlarda dört büyük melekten birisi olan Mikail'in adı geçmektedir. Buna göre Mikail cennetten, üzeri halis ipekten bir mendille örtülü yemek tabağını getirerek peygambere ikram etmiştir (İnce, Çev., 2006, C. 3, s. 64).

6 Hz. Fâtıma'nın peygamberin Miraç olayından sonra dünyaya gelmesi meselesi, Hatib-i Bağdadî'nin “Tarih-i Bağdat” C.5, s. 87, Taberî'nin “Zehairü'l-Ukbâ” s. 21-27 vb. gibi eserlerde de zikredilmiştir. Ancak hamile kalmaya vesile olan nesnenin kimi zaman elma, ayva veyahut da cennet meyvesi olduğu ifade edilmektedir.

Fuzûlî'nin, "Hadikatü's-Süedâ" isimli eserinin dördüncü bölümünde Hz. Fâtıma'nın hayatı hakkında özet olmakla birlikte geniş ve oldukça önemli bilgiler bulunmaktadır. "Fâtıma-i Zehrâ Vefâtın Beyân İder" başlıklı bölümde, "Ravzatü'l-Vâ'izin"den nakledildiği belirtilerek Cebrail tarafından peygambere, Hz. Hatice'nin hamile olduğu, doğacak çocuğun isminin Fâtıma olduğu ve ondan gelecek neslin kıyamete kadar devam edeceği bildirilmiştir (Güngör, 1987, s. 141).

Fâtıma'nın doğum sırası: Metnin hacminin kısa olması ya da bu kısımları anlatmanın toplumda mahrem sayılacağı endişesiyle veyahut da anlatı kahramanının kutsal bir kişi olması göz önünde bulundurularak doğum anı ve yapılan işlemlerle ilgili teferruata girilmemiş, Hz. Fâtıma doğduğunda yer ile göğün nurla aydınlandığı belirtilmiştir.

Arapça bir kelime olan ve "yeni doğmuş çocuk" manasına gelen mevlid türünün, Arapçada ve Türkçede zamanı ifade ettiği ve doğumla ilgili olarak kullanıldığı bilinmektedir (Yıldırım, 2021, s. 12). Anlatılarda kahramanın ad alması önemli bir meseledir. Ancak metinde Hz. Fâtıma'nın nasıl ad aldığı söylenmeyerek ismi ve lakapları belirtilmiştir. Bu bölümde Fâtıma'nın doğum zamanı; ay, gün, yıl belirtmek suretiyle bildirilmiştir. İslam tarihinde ihtilafli konulardan birisi olduğu için Hz. Fâtıma'nın doğum yılını belirten kaynaklar önemlidir. Bu metinde doğum tarihi olarak Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk yılında, Hicret'ten on üç yıl önce, Arabi aylarının altıncısında ve yirminci cuma günü olduğu yazılıdır. Buradan hareketle Hz. Fâtıma'nın doğum yılının m. 609 olduğunu söylemek akla yatkın görülmektedir⁷.

Şii kaynaklarda Hz. Hatice'nin hamilelik dönemi ve yaşadıkları daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Rivayete göre Hz. Hatice hamileyken Mekke'nin kadınları onunla görüşmedikleri için yalnız kalmıştı. Ancak Fâtıma henüz anne karnındayken annesine dert ortağı olmuştu. Cebrail, Muhammed ile Hatice'ye müjde verdi ve şöyle söyledi: "Ya Resulullah! Hatice'nin rahminde olan çocuk senin neslini devam ettirecek olan değerli bir kızdır. O vahiy kesildikten sonra da bu dinin imam ve önderlerinin annesidir." Bu müjdeyi peygamber de Hatice'ye iletti ve onu mutlu etti (Emini, 2003, s. 37-38).

Hadikatü's-Süedâ'da doğum zamanı geldiğinde yardım etmeleri için Hz. Hatice'nin Kureyş kadınlarına çağrıda bulunduğu ancak onların davete icabet etmedikleri anlatılmaktadır. Bunun üzerine ansızın Hatice'nin yanında dört hatun kişi belirmiştir. Hz. Hatice kim olduklarını sorduğunda, Hz. Sâre, Meryem, Gülsüm ve Asiye olduklarını, kendisine yardım için Allah tarafından gönderildiklerini bildirdiler. Bunlar Hz. Hatice'nin sağında, solunda, başının arkasında ve karşısında durduklarında Fâtıma dünyaya geldi. Tüm kâinata misk ve amber kokuları yayıldı (Güngör, 1987, s. 141-142).

7 Hz. Fâtıma'nın doğum tarihi meselesi Şii ve Sünnî kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmaktadır. Buna göre Şii kaynaklarda genel olarak Fâtıma, Bi'set'ten beş yıl sonra dünyaya gelmiştir. Buna karşılık Sünnî kaynaklar Bi'set'ten beş yıl önceyi işaret etmekteledir (bkz. Emîni, 2003, s. 40-45). Fuzûlî'nin; "Hadikatü's-Süedâ" isimli eserinde de Fâtıma'nın doğum tarihi ile ilgili bazı rivayetler verilmiştir. Bunlardan birisi Fil olayından yirmi beş yıl geçtikten sonra, yani m. 595 yılı; diğeri ise Hz. Muhammed'e peygamberlik verildikten beş yıl sonra, m. 615 yılı olarak aktarılmaktadır (Güngör, 1987, s. 141). Doğum tarihine dair görüşler için ayrıca bkz. (Baş, 2010, s. 37-39).

Fâtıma'nın doğum sonrası: Çalışmada ele alınan yazma eserde doğum sonrası ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Metin, Ehl-i Beyt'e ve on iki imama dua ile bitirilmiştir.

Hadikatü's-Süedâ'da doğum sonrası cennetten on huri geldiği, her birinin ellerinde leğen ve ibrik bulunduğu, bunların Kevser suyu ile Fâtıma'yı yıkadıkları, kafur kokulu bir ipeğe sarıp Hatice'ye verdikten sonra kayboldukları anlatılır. Hz. Muhammed, Fâtıma'nın geldiğini duyup odaya girdiğinde Hatice, bebeği peygamberin yanına koyar. Hz. Muhammed bebeği baktıktan sonra ona Fâtıma adını verir (Güngör, 1987, s. 142).

Taberî, “Zehâirü'l-Ukbâ”da; Hz. Fâtıma'nın doğduktan hemen sonra secde halinde yere düştüğünü ve parmağını göğze doğru kaldırarak şehadet getirdiğini nakletmiştir (1356, s. 44). Doğum sonrası Hz. Fâtıma'nın süt emmesi ile ilgili olarak Taberî'nin, “Delailü'l-İmamet” isimli eserinden naklen bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre Hz. Hatice, anne sütünün çocuk için önemine dair bilgiyi peygamberden duyduğu için Fâtıma'yı kendisi emzirmiştir (Emini, 2003, s. 48; Şakir, 1958, s. 9). Hz. Hatice'nin, Fâtıma'yı kendisinin emzirmek istemesi Türk toplumu açısından değerlendirilecek olunursa; çocuğun sağlığı ve beslenmesi açısından önemi, anne-çocuk bağının oluşması vb. yanında, bilinçaltındaki olumlu anne düşüncesinin de etkili olduğu söylenebilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mevlûd/Mevlid başlığının tıpkı; dâsitân/dâstân/destan, hikâyet/hikâyât/hikâye, kıssa, kitâb, ahvâl, mecmua vb. gibi dinî hikâyeleri ihtiva ettiği, ancak anlatılmak/okunmak üzere yazıldıkları bilinmektedir. Sözel kültürün ürünü olan bu tarz eserleri, “dinî-tasavvufî halk anlatıları” başlığı altında ele almak mümkündür. Üzerinde çalışılan ve “Mevlid-i Fâtımatü'z-Zehra” başlığını taşıyan metin, manzum dinî hikâye kapsamına alınmakla birlikte; eşiksel bir metin olarak görülmelidir. Zira sözlü ve yazılı kültür ortamlarındaki her icrada eş zamanlı olarak yeniden oluşturulmuştur.

Dünyaya gelme teması ilahi kudretin bir lütfu olarak görülmelidir. Allah tarafından kadına verilen yeni bir can yaratma özelliği, doğurganlık meselesi kadını güçlü kılan, onun en önemli özelliğidir. Hz. Fâtıma'nın elma sembolü ile bağlantılı olarak mucizevî doğumunun anlatıldığı metinde, olağanüstülükler bulunmakla birlikte; Fâtıma'nın doğum tarihi, isimleri/lakapları, yaşanan birtakım olaylar İslam tarihine uygun şekilde aktarılmıştır. Tarihi olayların halk muhayyilesinde, yaşadığı zaman ve coğrafyaya, işlevlere bağlı olarak zamanla efsanevî olaylara dönüştürüldüğü muhakkaktır. Bu bağlamda özellikle Hz. Fâtıma'nın doğumu öncesi ve sırasında yaşananların efsanevî-menkıbevî olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buradan yola çıkarak insan zihninin, tarihi olayların altını doldurduğu, boşlukları tamamladığı değerlendirilebilir.

Ehl-i Beyt'in doğumunu anlatan metinlerin büyük ölçüde konu olarak Hz. Muhammed ile ilgili yazılan mevlitlerden; dil ve anlatımının da Süleyman Çelebi'nin Mevlit isimli eserinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Doğum öncesi, sırası ve sonrasında yaşanan sıra dışı olaylar pek çok benzerlik göstermektedir.

Mevlid-i Fâtıma'larda anlatılan konuları epizotlarına göre ayırıp birkaç başlık altında toplamak mümkündür:

- Hz. Fâtıma'nın kâinat yaratılmadan önce cennette bulunan Levh-i Mahfûz'daki varlığı
- İlahi emirle bir nutfе/tohum olarak Hz. Hatice'nin karnına düşmesi
- Hz. Fâtıma'nın doğum öncesi menkıbeleri
- Hz. Fâtıma'nın dünyaya teşrifi ve yaşanan olağanüstülükler
- Süt anneye verilmesi/verilmeyişi
- Doğum tarihine dair görüşler

Olağanüstü doğuma vesile olan, ancak metinlerde farklı meyve adlarıyla sembolleşen anlatı unsurunun, sözlü halk anlatılarında yaratılıp zamanla yazılı hale getirildiğini ve yazının da bu sözlü anlatıları bir forma soktuğunu söylemek mümkündür. Neticede, anlatılar bir gerçekten yola çıkarlar ancak birden çok gerçekliğe, anlama ulaşarak yeniden inşa edilirler.

Elmanın hamile kalmak için bir sembol olarak kullanılmasının sebebi, peygamberin neslinin devamlılığı meselesidir. Çünkü peygamberin zürriyeti, elma nutfesinden doğan Hz. Fâtıma ile sağlanmıştır. Ancak burada elma, doğumuna vesile kılınan Hz. Fâtıma'ya bir olağanüstülük vermez. Buna mukabil, İslam peygamberinin kızı olarak zaten önemli bir kişi olan Hz. Fâtıma sayesinde elma meşrulaştırılır. Hz. Âdem ile Havva kıssasının rivayetlerinde cennetten kovulmaya sebep olan meyvelerden birisi olarak anlatılan elma, bu metinle artık yasaklanan bir meyve olmaktan çıkarılmıştır. Cennetten kovulmaya sebep olan meyve, burada doğum sırasında ortaya çıkmaktadır. Elma ile dünyaya gelme teması, yeni anlamları da beraberinde getirmektedir. Böylelikle başlangıca dönmek ve zamanı yeniden başlatmak mümkün olmaktadır. Döngüsel zaman, kutsal ana dönmektedir. Elmayla doğum arasında anlam ve imge oluşturma düzenli bir dünya, kozmos yaratma sürecidir. Dolayısıyla metin, bilinçli bir yaratma eylemidir.

Çalışmanın konusunu oluşturan metinden hareketle, yazılı hale getirilmiş metinleri salt bir metin olarak görmekten ziyade; yazılış ve okunuş bağlamlarını da sorgulamak gerekmektedir. Üzerinde çalışılan metin, bir ritüelin kutsal anlatısı ya da miti olmalıdır; veyahut da bir ritüele kutsal bir öykü ya da temel oluşturma çabasının bir ürünü olmalıdır. Bu konu, tarafımızca üzerinde çalışılmak üzere şimdilik bir kenara ayrılmıştır. Sonuç olarak ritüelin sözel boyutu Hz. Fâtıma'nın doğumu üzerinden ele alınmıştır.

ÇEVİRİYAZILI METİN:

Mevlid-i Fâtımatu 'z-Zehra Rağıyallahu 'Anhu

Bismillahi 'r-raħmani 'r-raħım

[6^b] Önce Allah ismini zikr idelüm
Her kim Allah dirse göñli şād olur
'aşk-ıla Allah dirse bir kişi
Lā-cerem Allah diyen mesrūr olur
Biz de Allah diyelüm Allah için
Tā ki rahmetler kıla biz kullara
Birdir ol bārī vü fātır kirdigār
Ol yaratdı yerleri hem gökleri
Ol bitirdi yirden eşcār u nebāt
[7^a] Cümleden eşref kılıp ol ādemi
Nesl-i pākinden geldi Muştafa
Oldı mir 'at-i kemālāt-ı Hüdā
Hem anuñçün halk olundı 'ālemi
Şābitāt ü peyk ü hürşid ü kamer
'Arş ü kürsi vü ins ü can hūr ü melek
Ka' be vü aqşā vü hem rükn ü maķām
Pādişāh-ı kişver-i İsrādır ol
Bā' iş-i İcād-ı küll faħrū 'r-Resul
Nūr-ı çeşm ü rüh-ı cism-i Ehl-i Beyt
Raħmetü 'l-'ālemındir bī-gümān
Tā ki tuysun cān-ı cināndan rayiħa
[7^b]
Men lehû eburn ke-ebi Fâtıma
Şalli yā Rabbī 'aleyhim dā'imen
Men lehā ba' lun ke-ba' li Fâtıma
Men lehû neclun ke-necli Fâtıma
Men lehû sittun ke-sittı Fâtıma
Şalli yā Rabbī 'aleyhim dā'imen

İşte āgāz eylerim ben maţlaba

Şükr idüp eltāfını fikr idelüm
Şübhesüz vīrān iken ābād olur
Haķ aña āsān kılar her bir işi
Her günāhı 'afv olur mağfūr olur
Çünkü farzdur cümle 'abdullah için
Sevķ u irşād eyleye haķ yollara
Hayy u bāķī kādīr ü perverdigār
Ol yaratdı şāhları hem gökleri
Virdi hayvānāta bunlardan hayāt
Eyledi tezyīn anuñla 'ālemi
Cümle 'ālem buldı nurından şafā
Mazhar-ı zāt u şifāt-ı kibriyā
Şeş cihāt ü heft deryā vü zemin
Haydar ü Ebubekr ü 'Oşmān 'Ömer
Çār-pā vü hem zevāhıķ hem semek
Der-i dünyādır 'uķbā ve's-selām
Ced-i sibteyn ü ebū 'z-Zehrādır ol
Kıble-i kevn ü mekān hādī 's-sübül
Kaķba-dār-ı mā-rameyte iz rameyt
Zatına mirāt kılmış müste'ān
Pençe-i āl-i 'abā'ya Fātiħa
'Arabiyn⁸

Men lehû ummun ye-ummi Fâtıma
Ve selāmen etyaben bel es' adā
Men lehūfađlun ke-fađlı Fâtıma
Men lehû neslun ke-nesli Fâtıma
Yefteħır Sa' dun biki Fâtıma
Ve selāmen etyaben bel es' adā

~ ~ ~

Vir ķulaķ cāndan hemān sen maţlaba

8 Türkçe Anlamı:

Fâtıma'nın babası gibi baba kimde var
Ya Rab, salatını onlar üzerine daim eyle
Kimin Fâtıma'nın kocası gibi bir kocası var
Fâtıma'nın oğlu gibi oğul kimde var
Kimini benim Fâtıma annem (sultanım) gibi annesi (sultanı) var
Ya Rab, salatını onlar üzerine dâim eyle

Fâtıma'nın annesi gibi anne kimde var
Ve selam eyle; en güzeliyle, en eseniyle
Kimde var başka Fâtıma'da olan fazilet
Fâtıma'nın nesli gibi nesil kimde var
Sa'd'ın medar-ı iftiharısın ey Fâtıma
Ve selam eyle; en güzeliyle, en eseniyle

Şöylece zabt eylemiş ba' z şikât
 O Hâdice zevc-i fahrü'l-mürselîn
 Nâgihân bir gün tahtaştır eyledi
 Fahr-ı ' âlemden temenni eyledi
 Ol dem içre geldi Cebrâ'îl-i emîn
 [8^a] Didi kim ey rahmetü'l- ' âlemîn
 İşte cennetden bunı gönderdi ol
 Hem buyurdı şöyle ol Rabb-i mucîb
 Digerin eç'ime kılsun zevcine
 Hem gışâ tahtında pinhân eylesün
 Halk ide Zehrâ'yı sizden ol kerim
 Emr-i Hâk'la zevcine zât-ı habîb
 Ol Hâdice hazret-i hayrû'n-nisâ
 Fâtıma nürünü aldı hâmile
 İsteyince müşrikîn-i bî-haber
 Ol Hâdice pek yazık eyvâh didi
 İtmiyor taşdik anı bi'l-ittifâk
 Hem Hâdice hâmileydi duhterîn
 [8^b] Didi kim lâ tahzenî lâ tarhebî
 Ya' ni mahzûn olma korkma ey anam
 Oldı ' İstî mehd içinde râz-gû
 Şanma imân şönradan peydâ olur
 Ol kadar i' zâz kılmış ol kâdir
 Öyle kurb-ı tāmı var Allah'ına
 Nām u vaşfi Fâtıma Zehrâ Betül
 Künyesi ümmü'l-Hâsan ümmü'l-Hüseyn
 Ümm-i Muhsin'dir hem ol gevher haseb
 Hem de hâtün-ı kıyâmetdir bilün
 Hem buyurdı ba' zdur benden ol nür
 Cismim içre Fâtıma cândır didi
 Hem olub¹¹ koqlar idi ol hazreti
 [9^a] Hem mülâki olduğı dem ol hümâm
 Oldı taqdîr-i İlahi muktezası
 İlk yılıydı ba' išet-i peygamberün
 Sâl-i hicretten on üç yıl aqđemi
 Hâzır oldı hıdmete kerrübiyân
 Toğdı çün ol Fâtıma nür-ı cihân

Böylece nakl eylemiş ba' z rüvât
 Mâder-i pāk-i cemî' -i mü'minîn
 Dâr-ı cennâtı tefekkür eyledi
 Cennetiñ esmârına bakşam didi
 Hem iki elma getirdi sükkerîn
 Her şeyi taqdîr iden Rabb-i mu' in
 Kudret ü ihsânını gösterdi ol
 Birini kılsun tenâvül ol habîb
 Hürmet ü ikrâm kılsun zevcine
 Hem-serin himmetle reyân eylesün
 Ol kâdir ü mâlikü'l-mülk ü ' azîm
 Virdi ikrâm-ı İlahî'den naşîb
 Hem-ser-i pāk-i cenâb-ı Muştafa
 Geldi vaqt-i vaz' -ı haml eyyâmile
 Muştafa'dan mu' cize-i şakkü'l-kamer
 Böyle ' âlî-şân-ı Resül'e âh didi
 Ehl-i küfr ü şirk ü tezvîr ü nifâk
 Bañ-ı pākinden işitdi sözlerin
 İne zâtallah ma' a zât-ı ebî⁹
 Çünkü birlikde babamla lâ-yenâm
 Fâtıma ama ki bañ içre nigü
 Sırr-ı dîni derk iden şeydâ olur
 Hazret-i Meryem bile olmaz nazîr
 Enbiyâ reşk itse lâyık câhına
 Mâder-i sibteyn¹⁰ ü hem bint-i Resül
 Hem-ser-i ser' asker-i Bedr ü Huneyn
 Bihterîn hânedân zerrinî neseb
 Hem şefâ' ath'âh-ı ümmetdir bilün
 Ol habîb-i hazret-i Rabb-i gâfûr
 Fâtıma hürî-i insândur didi
 Arzu itdikce Aħmed cennet'i
 Hazret-i Zehrâ'ya eylerdi kıyâm
 Toğımın oldıkdâ vaqtı münkâzi
 Yigirmisiydi hem cemâziyü'l-aħirüñ
 Rüz-ı cum' aydı o mihrüñ maqđemi
 Muntazır teşrîfîne lâhütiyân
 Ğarç-ı nür oldı zemîn ü âsumân

9 Lâ tahzenî: Mahzun olma. Meryem sûresi, 19/24

Lâ tarhebî inne zâtallah ma' a zât-ı ebî: (Ey anneciğim) üzülme, şüphesiz Allah'ın zâtı babamın zâtı ile beraberdir.

10 İki torun (Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin)'un anneleri.

11 Öpüp olmalı.

Ey diyeyin biz rûh-ı peygambere şalât

Es-Sudûr¹²

Ƙad tuslenâ becâhü 'l- Muştafa
Fâtıma yâ Fâtıma yâ Fâtıma
Şall yâ Rabb 'aleyhim dâ'imâ
Bint-i hayrû 'l-ħalağ men zâmişliñ
Bint-i tahû 'l-müctebî yâ men izâ
[9^b] Ƙad tûsilet biñ ü yahîder
Yâ emînullah yâ cennetü 'n-nebî
Edrakû es'adî yâ âlü 'l-'abâ
Râciyâ yâ Rabbenâ behmü 'l-ğani

Eyâ İlahi âl-i Aħmed ĥağğıyçün
Enbiyâ vü evliyânuñ ĥağğıyçün
Siyyemâ sıbteyn-i Ʀa-ha ĥağğıyçün
Ĥazret-i Zeynü 'l-'abânuñ ĥağğıyçün
Ca'fer Kâzım Rızâ'nuñ ĥağğıyçün
Hem Naği-i mültecânuñ ĥağğıyçün
Mehdî-i şâhib-zamânuñ ĥağğıyçün
Cârdeh ma'şüm-i pâkiñ ĥağğıyçün
[10^a] 'Afv kıl 'isyânımız ġufrân ile
Eyle tevfiğñ bize yâ Rab refiğ
Cümleten a'dâ-i dîni ĥahr kıl
Leşker-i İslâmiyân bulsun zafer
Bâ' iş-i nazmı dağı mesrûr kıl
Zümre-i Ĥaydar'la ĥaşr it bizleri
Rûz-ı mağşerde bize eyle şefî'
Nâr-ı düzahdan bizi eyle emîn
Fağr-ı 'âlem 'aşğına ey zü 'l-kerem
Mağremet it esrârına ġöster cemâl
Fâtıma sâdât ü aşğâb-ı ġüzîn

Ĥazret-i Zehrâ'ya da ġönder şalât

İsticâb minâ du'ânâ merbinâ
Cennet-i ĥayrû 'l-rüsl ġönili ĥumâ
Ve selâmâ eṭṭbbâbil es'adâ
Yaratıcı fi küll-i kereb muzlemâ
Şâdını hem câsıta Fâtıma
Ve 'l-Ĥasan şümme 'l-Ĥüseyn en'ümâ
Edreki men kân fikim aḡtimâ
İğab vallahi menebbike intimâ
Yâ İlahi ken le'abüdün râğimâ

~ ~ ~

Ƙâbe ĥavseyñ Muħammed ĥağğıyçün
Teşnegân-ı Kerbelâ'nuñ ĥağğıyçün
Maşriğîn-ı nûr-ı Zehrâ ĥağğıyçün
Bâğır-ı bağrû 'n-nühânuñ ĥağğıyçün
Hem Taği-i muğtedânuñ ĥağğıyçün
'Askerî-i rehnümânuñ ĥağğıyçün
Ƙâ'im-i ĥüccet-beyânuñ ĥağğıyçün
Râz-ı ĥalb-i câk-câkiñ ĥağğıyçün
Cebr kıl noğşânımız iğşân ile
Bağr-i ĥayretde bizi eyle ġarîğ
Ehl-i dîni pür-sürür ü fağr kıl
Düşmân-ı dîn-i Ĥağğ'a her sefer
Nazmın hem sâmi' in mesrûr kıl
Fırğa-i nâciyle neşr it bizleri
Ĥazret-i Zehrâyı Rabbü 'l-refî'
Cennet'e ġoy yâ İlahü 'l-'âlemîn
Cennetünde ġoşşu kıl Zehrâ'ya hem
Bizleri ey Zü 'l-celâlü 'l-kemâl
Sellamullahi 'aleyhim ecma'in¹³

12 Türkçe Anlamı: Hz. Hasan ve Hüseyin'in annesi, yaratılmışların en hayırlısı, ey Allah'ın kendisinden emin peygamberinin kızı, ya Fâtıma! Sen Rabbinin rahmeti bol bir kulu oldun.

13 Bir arka sayfada Şura sûresinin 19-23. âyetleri yer almaktadır. Burada Allah'ın insanlara hak ettiğini vereceği anlatılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Yazma Eserler

Müellifi/Müstensihi Yok (Tarihi Yok). Mevlid-i Fâtımatü'z-Zehra. *Mi'râcu'n-Nebî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 05846, vr. 6b-10b.

Müellifi/Müstensihi Yok (Tarihi Yok). Hazâ Dâsitân-ı Fâtımâtü'z-Zehrâ. *Mevlid Hikâyeleri*, Milli Kütüphane, 14hk 79-2, vr.115a-119a.

Basılı Kaynaklar

Aslanoğlu, İ. (1984). *Âşık Veli, hayatı-kişiliği-deyişleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yayınları.

Baş, H. (2010). *Hız. Fâtımâ*. İstanbul: İcmal Yayıncılık.

Biedermann, H. (1992). *Dictionary of symbolism*. Translated by James Hulbert, New York: Facts on File publication.

Cemiloğlu, M. (1999). *Halk hikâyelerinde doğum motifi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları VİPAŞ A.Ş.

Daşdemir, Ö. (2015). Alevi-Bektaşî geleneğinde elma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 83-97.

Emini, A. İ. (2003). *Örnek İslâm kadını Hz. Fâtıma*. (F. Altan- S.S.Huseyni, Çev.) Kum: Ansariyan yayınları.

Firuzabadi, S.M.H. (1996). *Hazret-i Fâtıma'nın faziletleri*. (M. Tahir, Çev.) İstanbul: Tuba Yayınları.

Gökbel, A. (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî terimleri sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Güngör, Ş. (1987). *Hadikatü's-sü'eda*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Hakim Nisaburi. (1968). *Müstedrekü's-Sahihayn*. Riyad : Mektebetü'n-Nasri'l-Hadisyye, C. 3.

Hatib-i Bağdadi. (?). *Tarih-i Bağdad*. Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, [t.y.] C. 5.

İbnü'l-Esir. (1997). *Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahabe*. Thk. Halil Me'mun Şiha, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, C. 5.

İnce, V. (2006). *Hız. Fâtıma (a.s.)*. İstanbul: Kevser Yayınları, C. 3.

Meclisi. (1983). *Biharü'l-envari'l-câmia li-düreri ahbari'l-eimmeti'l-ethar : Târîhu muhammed*. (2. bs.) Beyrut : Müessesetü'l-Vefa, C. 16.

Önal, M. N. (2021). Türk halk Müslümanlığında Miraç algısı. *Erdem Dergisi*, 80, 89-110.

Rank, O. (2016). *Kahramanın doğuş miti*. (G. Yavaş, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Şakir, Z. (1958). *Hazreti Fâtıma*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

- Şengün, N. (2008). Hz. Fâtıma Mevlidi ve Vesiletü'n-Necât İle Mukayesesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2) , 419-438.
- Taberi. (1356). *Zehairü'l-ukba fî menakibi zevi'l-kurba*. Kahire : Mektebetü'l-Kudsi.
- Thompson, S. (1955-1958). *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*. Bloomington: Indiana University Press, V. 5.
- Üçer, M. (1976). Anadolu folklorunda Fadime Ana. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-1975*, Ankara: KB Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Vaktidolu, A. (2011). *Hz. Betül Fatıma anamız*. İstanbul: Can yayınları.
- Yekbaş, H. (2012). *Türk edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fatıma mevlidleri*. Ankara: Asitan Kitap Yayınları.
- Yıldırım, D. (2021). *Hatib-i Ayasofya Hamdullah Hamdi Mevlûdu'n-Nebî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://www.tupbebekunitesi.com/dogurganligi-artirici-12-gida> Erişim tarihi: 28.08.2022

